K.de F. L. 1969

Fig. 1. Lyngby kirke og Lyngbygårds marker set fra Glamshøj. — *The church and the fields of Lyngby-gård seen from Glamshøj.*

LYNGBY KIRKE

HASLE HERRED

Lyngby kirke var i middelalderen inkorporeret i nonneklostret i Ring[1], der samtidig ejede det frugtbare sogns ti gårde[2]; kirken svarede da hverken kirkelam og kirkehavre til biskoppen eller visitationsgebyr til ærkedegnen[3]. Ved skøde af 23. juni 1694 afstod kongen Lyngby kirke til Otte Skeel[4], som 24. februar året efter overdrog den til Thyge Jespersen til Mattrup[5]. Denne afhændede ved skøde af 8. oktober 1697 kirken til Johan Arent Althalt til Lyngbygård[6] (jfr. oversigt til inventar). Kirken fulgte derefter Lyngby-gård, indtil den overgik til selveje 1. januar 1927. Siden middelalderen har Lyngby været *anneks* til Borum i Framlev herred.

Mod øst værnes kirken og den beskedne landsby af Glamhøjs bakkedrag, men ligger mod vest åben ud til slettelandet, hvor Lyngbygårds marker breder sig og når helt frem til kirkegårdsdiget. Selve hovedgården, der tog form efter

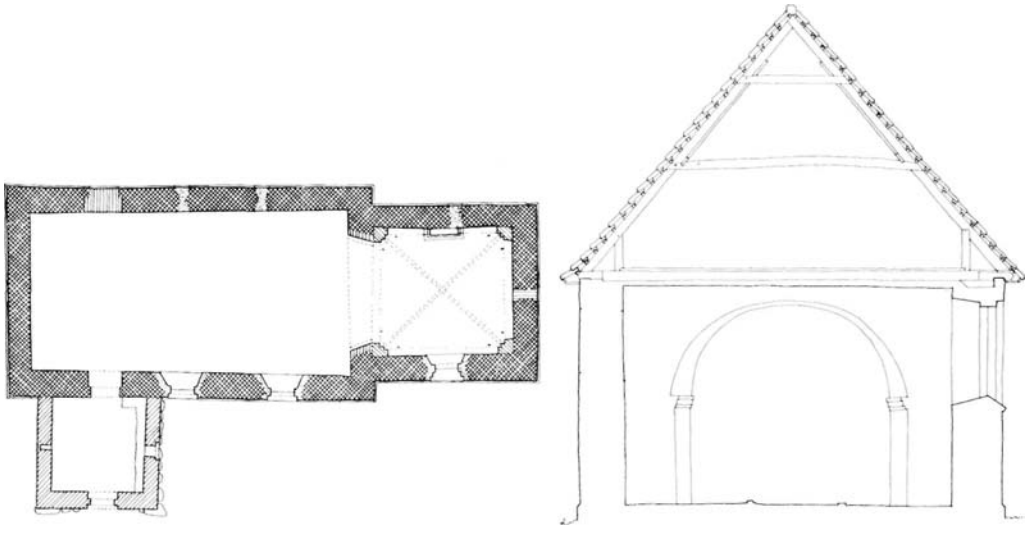

Fig. 2—3. Lyngby. Plan 1:300 og tværsnit 1 :150, målt 1969 af Jens Hougaard og H. C. Wessing, tegnet af KdeFL 1978. — *Ground-plan 1:300 and cross-section 1:150.*

Anne Skrams erhvervelse af landsbyen 1579[7], ligger nær Lyngbygård å, knap en kilometer vest for kirken. Indtil 1930'rne førte en sti over markerne i lige linie fra Lyngby kirkegård til Borum, hvor sogneskolen lå[8].

Hegn og indgange. Kirkegården, der 1966[9] indskrænkedes på østsiden af hensyn til vejudretning og nogle år senere blev udvidet mod nord[10], omgives på alle sider af jævnligt omsatte markstensdiger, der første gang nævnes ved syn 1803[11]. Hovedindgangen med køreport og fodgængerlåge sidder på sydsiden ud for våbenhuset og består af nyere jerngitterfløje mellem murede, hvidkalkede piller med pyramideformet granitafdækning og topkugle. En tilsvarende køre-port er placeret i den nye afdelings østside. 1862 eksisterede foruden hovedindgangen to låger, hvoraf den ene stod i forbindelse med ovennævnte skole-sti; den anden og porten var udstyret med piller og spåntage, der fornyedes 1875; 1914 omtales svingler i indgangene[9]. 1976 er i kirkegårdens sydvestre hjørne, efter tegning af Jørgen Malling og Jens Vilhelmsen, opført en hvidkalket, teglhængt længe med *ligkapel,* fyrrum og toiletter; på samme tid bro-lagdes et *fortov* af piksten omkring kirken.

Som gravsted for Lyngbygårds ejere er vest for kirken anlagt en beplantet høj, kronet af sandstensstele (jfr. gravminder). Store asketræer ved indgangen og på arealet sydfor.

Kirken består af kor og skib, formentlig fra midten af 1100'rne (jfr. kalkmalerier), et senmiddelalderligt våbenhus foran syddøren samt ved skibets vestgavl en tagrytter fra nyere tid. Orienteringen har en lille afvigelse mod syd.

Fig. 4. Lyngby. Ydre set fra sydøst. — *The church seen from south-east.* N. E.1967

Kor og skib er opført af veltildannede *granitkvadre* over en sokkel med skråkant, som fortsættes på nordportalens trinsten. En kun 60 cm høj *syld* af forneden håndstore, foroven større marksten er iagttaget under korets østgavl. Kvadermurenes skiftehøjde aftager opefter, og ved bygningens hjørner er anvendt særligt store formater; navnlig østgavlen, der understøbtes 1974, og syd-facaden røber omsætninger. Bagmure af marksten med ridset fugetegning.

Døre og vinduer. Begge døråbninger er enkle og rektangulære; den nordre, der måler 232 cm i højden, 117 i bredden, er tilmuret, den søndre er i brug. I denne portals østside indgår et par *billedkvadre* med hjørnestav og relieffer af henholdsvis vegetabilsk slyngornamentik og løve (fig. 6), nært beslægtet med relieffer på Hasle kirke[12] (p. 1500 f.). Løvens hale, der afsluttes med en stiliseret dusk, er ikke som vanligt ført mellem bagbenene og hen over kroppen; det lodretstillede dyr, som vender hovedet bagud, har slugt et menneske, hvis ben og fødder tungelignende stikker ud af flaben. De oprindelige vinduer på kirkens nordside og det i korets østgavl er bevaret og står tilmuret som hvidkalkede felter. F. Uldall[13] beskriver åbningernes antal, placering og størrelsesforskellen mellem skibets og korets vinduer som eksempel på den mest udbredte disposition, men fremhæver som usædvanligt, at stenenes rå afgrænsning er bibeholdt ved korets monolite overliggere.

En *kragsten* (p. 1368, fig. 2), der tidligere lå i Lyngbygårds have, nu nær ved våbenhuset, kan hidrøre fra triumfbuen; på den ene kortside er en løve, på

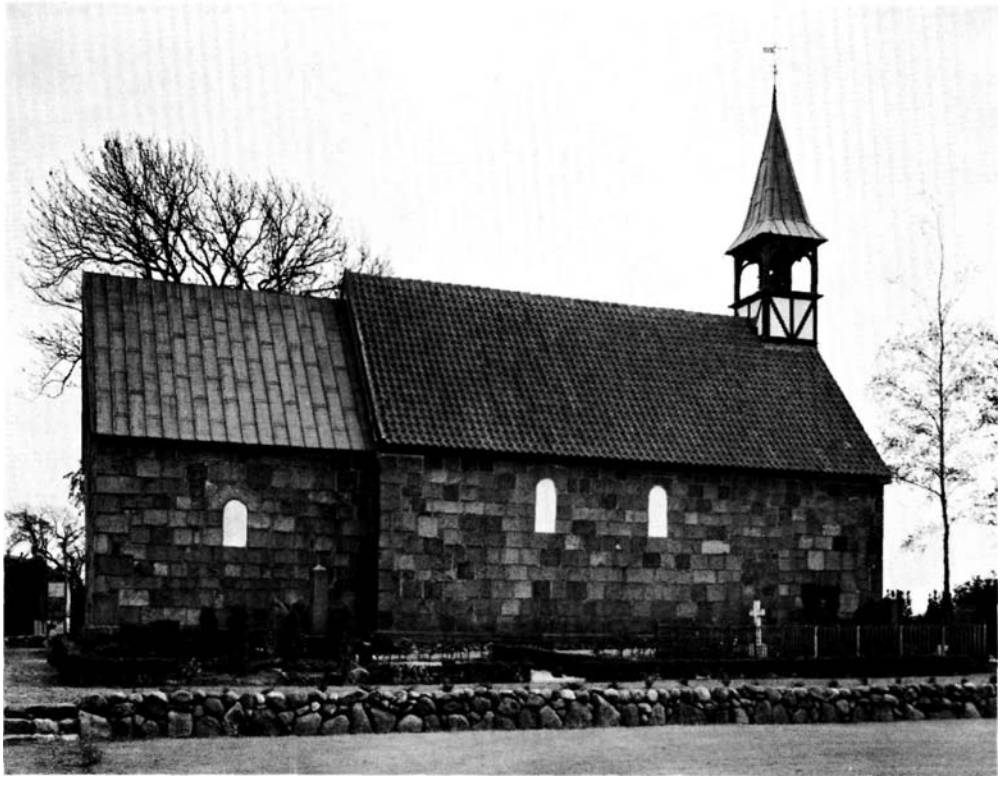

Fig. 5. Lyngby. Ydre set fra nord. — *The church seen from north.* N.E. 1967

den 108 cm lange langside en forenklet akantusranke af den ældre type[14] (fig. 27), i slægt med portalens slyngværk.

Ændringer og tilføjelser. I slutningen af 1400'rne er foran syddøren rejst et *våbenhus* af munkesten på markstenssyld. Langmurene afsluttes foroven med en forenklet trappefrise med konsoller af formsten med rundstav i underkanten[15]. I den glatte gavl, hvis skrågesimser med et hulet skifte synes udført i 1700'rne, sidder en rundbuet lysglug. Den asymmetrisk placerede, fladbuede dør sidder i et spidsbuet spejl og havde indtil 1890[16] en romansk gravsten som tærskel. I våbenhusets vestmur er en blændet lysåbning, i østmuren et lille, rektangulært vindue. 1862 var der i begge sider bevaret en *muret bænk,* beklædt med høvlede brædder[9], nu er blot den østre i behold, 1970 afbrudt langs skibets mur af hensyn til portalens løverelief; træloftet maledes 1976 rødviolet.

I senmiddelalderen indbyggedes der i koret gængse *krydshvælv,* båret af falsede hjørnepiller og helsten brede skjoldbuer, hvis vederlag angives af et rundet skifte. Det er muligvis engang i 1600'rne[17], at triumfbuen omdannedes til den nuværende brede, rundbuede form, der åbner sig mod skibet med stærkt

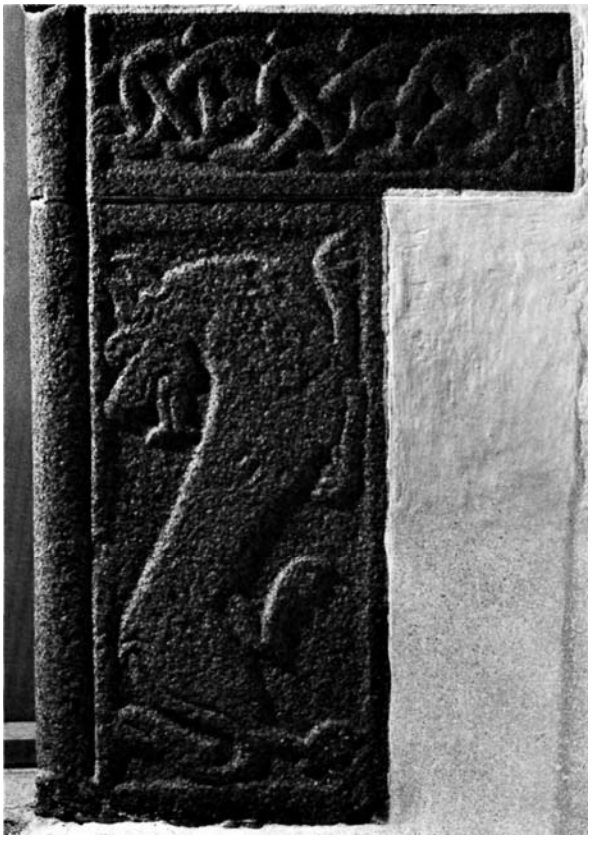

Poul Pedersen 1976

Fig. 6. Lyngby. Billedkvadre ved sydportalen (p. 1615). *Sculptured ashlars at the south portal.*

smigede vanger. Korbuens vederlag markeres af et muret, profileret bånd.

Tagrytteren over skibets vestgavl er en stolpekonstruktion med udmurede tavl forneden, kronet af firsidigt pyramidespir og antagelig først opsat i 1600'rne, muligvis på foranledning af Lyngbygårds ejer; den kan være identisk med et tårn, hvori klokken hang 1681—82[18]. Spiret, der 1794[19] ønskedes repareret, omtales 1803[11] som blytækket. Antagelig udbedret 1885 (jfr.vindfløj), omfattende istandsættelser 1935 og 1976. Ved tårnets opsætning eller en senere lejlighed er øvre parti og siderne af skibets taggavl ommuret i tegl, udbedret 1935[20].

Istandsættelser og vedligeholdelse. Kirkens *gulve* skulle rettes op 1794[19]; 1803[11] nævnes murstensgulve overalt, bortset fra midtgangens fliser, der formentlig er identiske med de ølandsfliser, der 1862[9] og stadig ligger i koret. Midtgangen er i dag lagt med gule sten på fladen, muligvis anskaffet 1875[9]. 1975 blottedes i koret et gulv af diagonallagte teglfliser. Der er i koret eet, i skibet to spidsbuede støbejernsvinduer, indsat samtidig med inventarrenoveringen 1857[16]; på

Poul Pedersen 1976

Fig. 7. Lyngby. Indre, set mod ost, efter restaureringen 1976. — *Interior, facing east, after restoration 1976.*

grund af åbningernes indvendigt fladbuede form synes jernstellene at have afløst trærammer.

1888[16] nævnes en ny ovn, der, opmalet 1928[9], vist fungerede til den 1952[9] afløstes af elektrisk opvarmning; 1976 indlagt varmtvandsanlæg.

Kirken står, efter den af Jørgen Malling og Jens Vilhelmsen ledede istandsættelse 1974—76, for korets og skibets vedkommende i blank mur, mens våbenhuset, tagrytterens murtavl og teglstensmurværket omkring de tre jernvinduer er hvidkalket. Bortset fra det teglhængte våbenhus er kirkens tage bly-tækket, skibet siden 1974. Bly på koret nævnes første gang 1684—85[18], tegltag på kirken omtales tidligst 1794[19]. Sugfjælene er brunmalede. Gulvet er i koret af ølandsfliser, i midtgangen sildebenslagte mursten på fladen, i stolestaderne brædder, mens der i våbenhuset er lagt de fliser, som tidligere lå i koret. Væggene er hvidkalkede, og skibets træloft, der 1862[9] var gipset, er siden 1976 blåviolet med synlige bjælker.

Ældre *egetagværk,* nummereret fra øst, i skibet; i korets tagværk af fyr er som hanebånd benyttet ældre egespær.

N. E.1967

Fig. 8. Lyngby. Indre, set mod vest, før restaureringen 1976. — *Interior, facing west, before restoration 1976.*

Vindfløj, forgyldt, med gennembrudt IHS, på sortmalet jernstang, afsluttet med forgyldt kugle, på tagrytterens spir. Fløj, formet som dragehoved, med årstallet 1885, på loftet.

KALKMALERIER

1888 fremkom der på skibets nordvæg senromanske kalkmalerier og på korhvælvets ribber et sengotisk sparremønster. En undersøgelse blev foretaget af Magnus Petersen, der udførte en akvarel af de senromanske billeder, hvorefter samtlige malerier atter tildækkedes. I 1975[21] afdækkedes andre partier af den senromanske udsmykning, til dels i tilknytning til de tidligere undersøgte, og på alle skibets vægge konstateredes spor efter en mæanderfrise, som har begrænset billederne nedefter. På grund af den dårlige bevaringstilstand måtte malerierne atter tildækkes, bortset fra et fragment på skibets sydvæg. Tillige afdækkedes på skibets nordvæg en romansk dekoration[21], hvoraf billedet af et turnerspil er sat i stand.

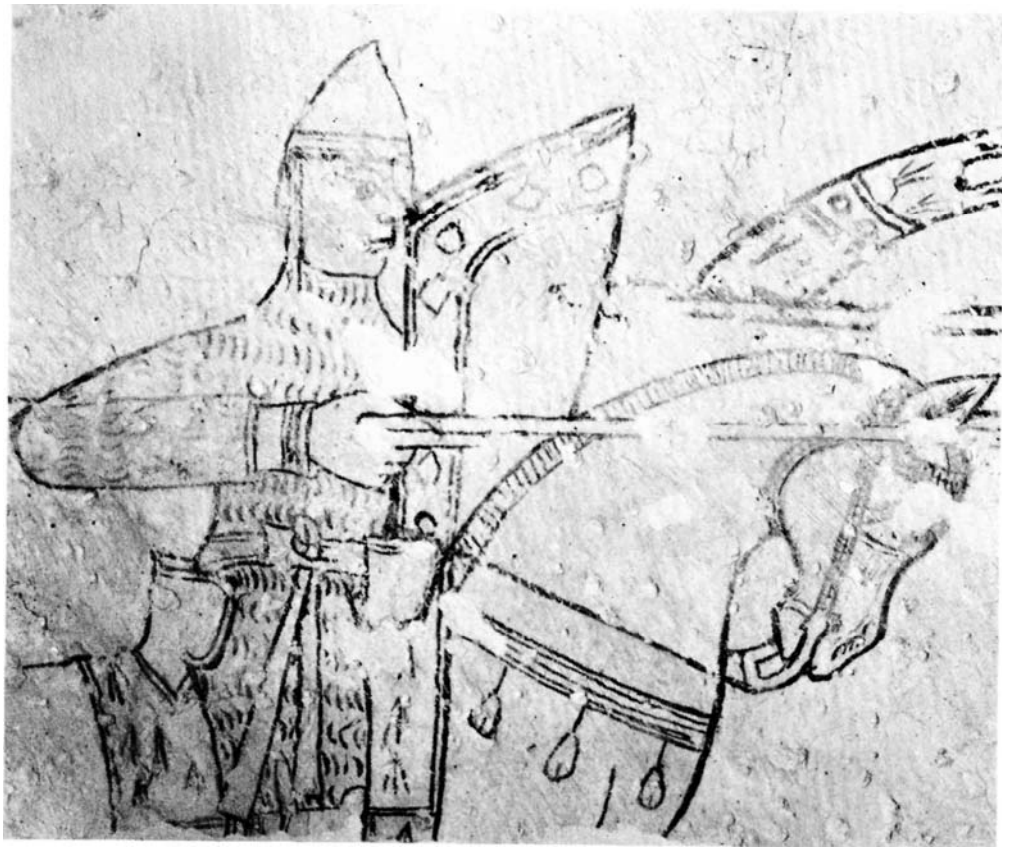

Robert Smalley 1977

Fig. 9. Lyngby. Kalkmaleri på skibets nordvæg efter restaurering, jfr. fig. 10 (p. 1620). — *Mural on north wall of nave after restoration, cf. fig. 10.*

1) *1100-tallet.* På *skibets nordvæg* er umiddelbart øst for den tilmurede indgangsdør afdækket et ca. tre meter bredt og to meter højt felt, med en fremstilling af en turnering[22], gengivet i det øjeblik to riddere i fuldt spring møder hinanden med fældede lanser (fig. 10). Begge ryttere er iført rustning, bestående af knælang brynje med hætte og ærmer samt brynjehoser, der dækker benene. De har på hovedet en konisk hjelm, medens hænderne er ubeskyttede; om livet bærer de et sværdbælte. Med venstre hånd føres triangulære skjolde med brede kantborter, som på den venstre rytters skjold er dekoreret med rombe- og cirkelformede ornamenter. På modpartens lanse er fæstnet en to-fliget vimpel, der vajer i vinden og er dekoreret med cirkel- og vifteformede ornamenter. Om bringen har begge heste et prydbælte med vedhængende klokker eller bjælder. Sadlerne er forsynet med høje, svungne bomme, og sadeldækkenerne er ens dekoreret med vifteformede ornamenter; ned under hestenes buge strækker sig skaberakker med lange tunger.

Robert Smalley 1977

Fig. 10. Lyngby. Kalkmaleri på skibets nordvæg før restaurering (p. 1620). — *Mural on north wall of nave before restoration.*

Ryttere og heste er fremstillet i profil som sort stregtegning, og hele motivet har før opmalingen været skitseret ved indridsninger i pudsen. Det er malet på det første kalklag på opmuringsmørtelen med fugeridsninger. Den sorte farve var ved afdækningen i stor udstrækning dekomponeret til gullige toner, og egentlige farver forekommer ikke på billedet. Den fuldstændige mangel på karakteristika hos de to riddere, hvad angår både farver og ornamenter, gør dem anonyme og lige værdige, og der er ingen holdepunkter for at knytte billedet til en bestemt begivenhed. Det er det eneste kendte billede af en turnering i danske kalkmalerier, medens lignende fremstillinger af de fornemme herremænds kampspil kan forekomme i udenlandske miniaturer. En række kalkmalede rytter- og kampbilleder fra o. 1200 i jyske kirker står typemæssigt nær, såvel som en enkelt billedkvader i Sattrup kirke, Sydslesvig, hvilke alle udtrykker ridder- og korstogstidens ånd[23]. I betragtning af turnerspillets fremtrædende placering på kirkevæggen i Lyngby kirke kan det her tænkes at skulle illustrere kampen mellem Det onde og Det gode.

Endvidere er der på skibets nordvæg utydelige spor efter en samtidig udsmykning vest for indgangsdøren, og længst mod øst er der tre små *friser* skitseret skråt over hinanden. Den nederste af disse er malet ca. 3,3 meter over gulvet med dobbelte buer mellem enkelte begrænsningslinjer; den mellemste frise har enkelte buer, medens den øverste består af tre tangerende cirkler, hver

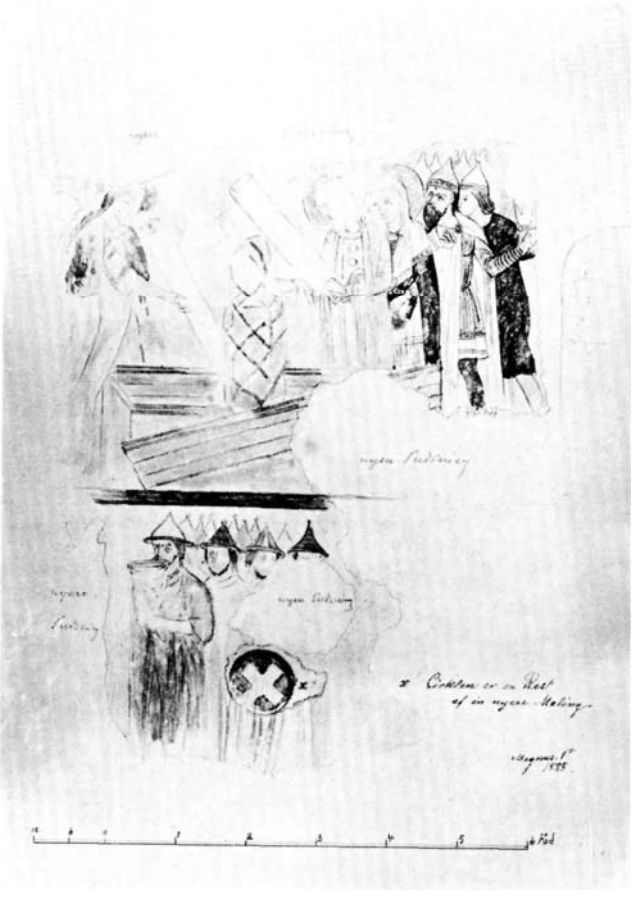

Fig. 11. Lyngby. †Kalkmaleri på skibets nordvæg. Efter akvarel ved Magnus Petersen 1888 i NM (p. 1623). — *Mural on north wall of nave. After water-colour 1888.*

med en indskrevet korsformet bladblomst. Friserne, der hver måler ca. 15 cm i højden og kun er ca. 30 cm lange, er afsat som prøver og har aldrig været fuldførte. Den grålige kalkbund med stedvis let rødlig tone, som turnerspillet og friserne er malet på, er ikke undersøgt i hele væggens udstrækning på grund af overliggende puds med de senromanske malerier, men det kan ud fra de afdækkede og udekorerede partier og de ufuldendte friser formodes, at malerierne blot er dele af en tiltænkt, men ikke udført dekoration. Dog har turnerspillet stået synligt i nogen tid, da overfladen ved afdækningen viste smuds og fedt-spor. Ryttermotivet, der på grund af rustningerne kan dateres til 1100'rne, er ved tildækningen overtrukket med et tyndt slemmelag, hvorefter overfladen er pighugget for fastgørelse af overliggende pudslag.

2) *Første halvdel af 1200-tallet.* †Malerierne, som helt har dækket væggene i *skibet,* har været opdelt i to billedfriser, adskilt af en smal, rød stribe, og for-

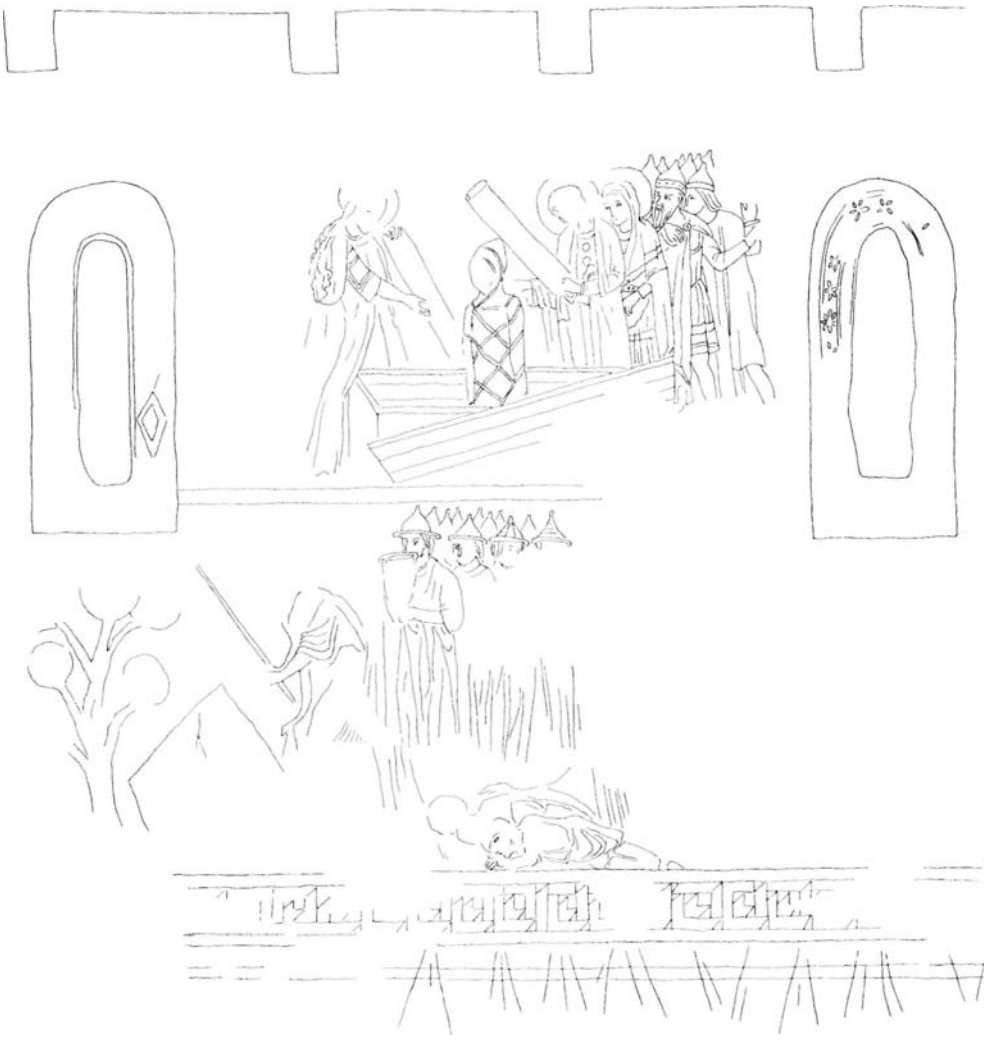

Fig. 12. Lyngby. †Kalkmaleri på skibets nordvæg. Skitsemæssig sammenstilling af fund 1888 (fig. 11) og 1975 (p. 1624). Tegnet af Kirsten Kildegaard Petersen 1979. Mål 1:30. — *Mural on north wall of nave. Rough comparison of the finds in 1888 (fig. 11) and 1975.*

neden afsluttet med et draperi, som er blevet overmalet med en mæander-bort. I nordvæggens to oprindelige vinduesnicher har været ornamentbånd med seksbladede blomster eller trapezformede figurer.

På *skibets nordvæg* afdækkedes 1888 Lazarus' opvækkelse øverst på væggen (fig. 11). Kristus står med et skriftbånd ved den ene ende af kisten, hvorfra Lazarus rejser sig i ligsvøb, medens Martha og Maria, begge med glorie og den ene med et skriftbånd, står ved den anden ende og bag ved dem en skare jøder med jødehatte. Teksten på tekstbåndene er udslettet. Neden under dette motiv af-

dækkedes i den nedre frise et endnu mere utydeligt billede, hvor der kun kunne ses dele af klædedragter til og hoveder af nogle mænd, hvoraf flere havde skæg, mens alle var iført jødehat. Den forreste mand i skaren holdt en skål for munden. Dette billede kunne suppleres ved undersøgelserne 1975, idet der for foden af skaren konstateredes to mænd liggende på marken, samt foran jøderne en stående person, som med en tydeligt angivet bevægelse slår med en stok, tilsyneladende mod en geometrisk figur på jorden. Scenen begrænses mod vest af et stiliseret træ med cirkelrunde bladduske (fig. 12). Motivet må antages at forestille Moses, der med sin stav slår vand af klippen og giver de tørstende jøder på ørkenvandringen at drikke. Indholdsmæssigt svarer da billedet i den øvre frise med Lazarus' opvækkelse til billedet i den nedre frise, idet begge illustrerer et under ved Herrens kraft. Sammenstillingen af disse to motiver er ikke tidligere kendt i danske kalkmalerier[24]. De er malet i to etaper, det øverste først. Det rødbrune pudslag med fint glittet overflade viser straks under den røde stribe en skillekant, og der er over det nedre og pighuggede stykke af den ældre puds talrige farvestænk af de i de senromanske billeder benyttede, men for størstedelen nu afslidte farver, ultramarin, rødbrun, grøn, sort og cinnober.

Efter at den nye, godt een centimeter tykke og glittede puds var ført ned også over den nedre del af væggen, har malerierne fra først af været afsluttet nedefter med et draperi, fra en linje omtrent midt under den senere tilkomne mæanderfrise. På linjen er ca. to meter fra skibets østvæg konturtegningen til en fugl. Skillekanten i pudsningen skyldes frescoteknikken, idet maleren har ønsket at udføre billederne på den fugtige puds, hvorfor denne er blevet påført i etaper. Malerierne er således udført på samme tid, og pudskanten angiver blot forskellige arbejdsmomenter. På samme måde må mæanderfrisen betragtes som samtidig med malerierne, og det først tiltænkte draperi som et opgivet udkast. På *skibets sydvæg* er afdækket et fragment i den øvre billedfrise med to stående personer, hvoraf den ene holder et skriftbånd. Under den røde skillestribe anes to andre personer. Øverst på *skibets østvæg* er 1952 iagttaget et maleri, der blev tolket som en alterkalk[25]. Billedet er formentlig samtidig med den senromanske udsmykning.

3) På korhvælvets ribber fremkom 1888 et *sengotisk* sparremønster[26]. Andre malerirester i kirken huggedes ned, da en sammenhæng ikke kunne udredes, og malerierne i øvrigt var »rå og plumpe og kun malet med kalkfarve på et temmelig ujævnt underlag«[27]. Dog bevaredes et indvielseskors omtrent midt på skibets nordvæg, ca. to meter over gulvet. Dette suppleredes 1975 med et ind-vielseskors ca. 1 ½ meter øst for norddøren samt et i koret. Alle er malet med rød cirkel og hvidt, skråtstillet kors med ender afskåret på tværs. Tillige fremkom på skibets nordvæg ved det vestre romanske vindue partier af en løve-figur af yderst primitiv karakter, tegnet med sort farve.

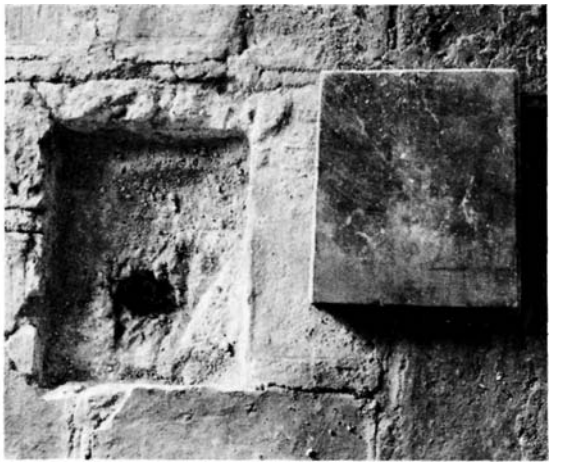

NM fot. 1974 Jørgen Malling 1974

Fig. 13—14. Lyngby. 13. Relikviegemme med silkestof. 14. »Helgengrav« i alterbordet. Dækpladen ved siden af graven, hvori hullet til relikivegemmet ses (p. 1626). — 13. *Reliquary with silken material.* 14. *Confessio inside the altar. Cover plate beside »the tomb«, in which the hole for the reliquary can be seen.*

INVENTAR

Oversigt. Kirkens prunkløse udstyr, der omfatter en lutheransk skriftsprog-altertavle fra 1601 og en samtidig prædikestol, afslører ikke umiddelbart, at forskellige ejere til den nærliggende hovedgård Lyngbygård har haft afgørende indflydelse på dens inventar. Til alterbordet har Anne Skram med ægtefællen Christen Munk 1588 skænket alterstagerne og 1613 nogle slægtninge de to herskabsstole østligst i den nyere, lukkede stolerække. En senere ejer, Johan Arentsen Althalt, har 1697, efter overtagelsen af patronatsretten til kirken, forsynet koret med lukkede †stole for præst, degn og herskab omkring den åbne †begravelse, som han lod indrette her. Et epitaf over slægten er 1813 rejst ved korets nordvæg. 1857 har kirkeejeren ifølge synsprotokollen »gjort en betydelig bekostning«: isat nye jernvinduer, »fornyet« altertavlen og ladet stolene egetræsmale[16].

Alterbord, middelalderligt, 112 cm højt, 157 cm bredt og 135 cm dybt. Det består af kvadre af granit og jernal, anvendt dels forneden, dels som hjørnesten foroven i forsiden, hvor de sammen med det øvrige materiale, munkesten, danner en to skifter høj, ca. 5 cm udragende gesims. I sydsiden findes en 30 x 30 cm stor og ca. 100 cm dyb, retkantet, ligesidet niche, afdækket med granit-kvader. Bordet, der forekommer ombygget i bagsiden, er nu muret op ad øst-væggen, men har antagelig oprindelig været fritstående. I bordets overside er indridset tre indvielseskors: i nordsiden på den forreste kvader samt på en kant-munkesten bagved, i sydsiden ligeledes på en munkesten ved kanten; et fjerde kors kan have været anbragt på den beskadigede kvader forrest i syd. Lidt forskudt for midten og inden for den ydre munkestenskant ses en *helgengrav*

N. E.1968

Fig. 15. Lyngby. Altertavle o. 1600, med maleri 1857; for restaureringen 1976 (p. 1627). — *Altar-piece c. 1600, before restauration.*

(fig. 14), undersøgt og retableret 1974—77[28]. En dæksten af sleben, ølandsk kalksten, 22×19×2,5 cm, danner låg for et retkantet rum foret med gips. Heri fandtes et hul, ca. 3 cm i tvm., udboret i en munkesten, hvori lå et *relikviegemme.* Dette bestod af en blykapsel[29] foldet omkring en mindre, ca. 1,5 cm stor, kvadratisk *blyæske*[30] (fig. 13). I tre af æskens hjørner lå nogle »korn« (røgelse?) og her indenfor en relikviepakke bestående af nogle »ravlignende småkorn og et hvidligt pulver« svøbt i hørlærred og omviklet med gult silkestof (indberetn.).

Alterbordspanel (fig. 15), o. 1600, af fyr, 1857[16] ligesom altertavlen »fornyet« ved suppleringer. Forsiden har tre, gavlene hver to pilasterbårne arkader med slyngbånd på bueslaget og roset foran treblad i sviklerne. Gesimsens æggestav-og tandsnitlister er bevaret på sydgavlen, men fornyet 1857 på forsiden, der desuden blev forlænget med ca. 5 cm i hver ende; samtidig fornyedes hele nordgavlen. Panelet står nymalet som egetræ svarende til stafferingen 1857. Ved

N. E. 1968 Georg N. Kristiansen 1977

Fig. 16—17. Lyngby. Altertavle. 16. Søjleprydbælte. 17. Efter restaureringen 1976 med de afdækkede indskrifter omkring den Korsfæstede, (p. 1628). - 16. *Decorative band on column.* 17. *Al-tarpiece, after restoration 1976 with revealed inscriptions around the crucified Christ.*

restaurering 1976 fandtes under nyere farvelag en blå og hvid staffering fra o. 1800 og herunder den oprindelige[31], på kridtgrund: malerier i forsidens arkadefelter og gule arabeskmotiver på grøn bund i gavlfelterne. Ramme-værket var stafferet i cinnober med blåt på pilastre og slyngbånd, mens sviklernes ornamenter var cinnoberrøde og grønne. I frisen blomstermotiver.

†*Alterklæder.* 1681/82[18] var klædet af linned, 1803[11] noteres, at der intet fandtes. 1862[9] bestod det af rødt uldfløjl.

Altertavle (fig. 15), stafferet 1601, af eg. Den enkle tosøjletavle, hvis storvinger[32] antagelig er fjernet ved omdannelsen 1857 (jfr. ovfr.), hører til den gruppe tavler, der ved deres udsmykning, overvejende med skriftsprog, vidner

om de kryptokalvinistiske strømninger inden for den danske kirke i slutningen af 1500'rne[33]. - Storfeltet, 147×118 cm, flankeres af korintiske søjler med diademhoveder i prydbælterne (fig. 16) og krones af trekantgavl, der ligesom frise og gesims er smykket med profderet tandsnitliste. Bag de kassetteværksprydede postamentfremspring ses en lille volutknægt.

1976 gennemgik tavlen en restaurering, der dels bestod i en snedkermæssig istandsættelse med supplering af manglende rammelister, dels af en afdækning af nyere farvelag og fremdragning og retouchering af den oprindelige staffering i storfelt, friser og gavl. På rammeværket bibeholdtes derimod farverne fra en yngre staffering. Storfeltets oprindelige dekoration, på kridtgrund, består af Kristus på korset, omgivet af katekismusindskrifter[34] (fig. 17). Kristus har flettet tornekrone på det brune hår, hvorom gylden stråleglorie; blodspor fra sidevunde og naglegab. Lændeklædet er hvidt, korstræet egetræsådret. De omgivende indskrifter, malet med gylden fraktur på sort bund, er øverst, mod nord: »De ti Guds Bud«, mod syd: »HEBrens Bøn: Fader Vor«; herunder, mod nord: »Troens Artickel«, mod syd: »Daabens Sacramente«. Nederst, i to spalter, der både adskilles og indrammes af spinkel vinranke: »Alterens Sacramente«. I frisen: »Saa elskte Gud Verden« (»Johan. 6« (3,16)), i postamentet: »Jeg er Liffsens Brød« etc. (»Johan« (6,35—40)). I trekantgavlen fandtes staf-feringsåret »1601« samt Jahves navn skrevet på hebraisk. Rammeværkets oprindelige staffering, der muligvis kun var partiel, med sort, blegrødt, guld, cinnober og hvidt, er kun rekonstrueret på gesims og gavl. Søjler og postamentfremspring[35] står derimod med en egetræsimitation, der går tilbage til 1857[36]. Dette år fik tavlen nye, gulmalede frakturindskrifter, på sort bund, i frisen: »Fred være med Eder!« og på postamentet: »I skulle troe, at Iesus er Christus. . .« (»Joh. 20,31«). I gavltrekanten var malet Guds øje. Samtidig lod kirkeejeren[16] i storfeltet indsætte et *oliemaleri* på lærred, i guldramme, forestillende den vel-signende Kristus og antagelig udført af P. A. Lyders. Kristus, iført hvid dragt med rødlilla draperi, står under gyldent bueslag med bruntegnede englehoveder i sviklerne. 1974 fjernedes maleriet fra tavlen og blev efter istandsættelse ophængt over syddøren.

Altersølv. Kalk (fig. 18), o. 1600, 16,3 cm høj. På en af de seks fodtunger er pånittet et støbt krucifiks, hvorover et skriftbånd med graverede versaler: »Inri«. De sekskantede skaftled er prydet med graverede firblade. Knoppen er usædvanlig ved sine seks store, ovale bosser med graverede versaler[37] på kryds-skraveret bund: »fhesvs« og ved de brede, mellemfaldende led med spidsbuede »vinduer«. Det nyere bæger har halvlåg med hældetud. Ud- og indvendig forgyldt. *Disk,* o. 1850, udført af Århusguldsmeden Ebbe Olaus Lüster, hvis mesterstempel (Bøje nr. 1408) ses under bunden. 14 cm i tvm., flad, glat, med smal rand; forgyldt. *Vinskummeske,* anskaffet 1903[16], med Københavns

Stig Hornshøj -Møller 1969 N.E. 1968

Fig. 18—19. Lyngby. 18. Alterkalk (p. 1628). 19. Alterstage 1588, skænket af Christen Munk og Anne Skram (p. 1629). — 18. *Altar chalice.* 19. *Altar candlestick 1588, donated by Christen Munk and Anne Skram.*

bystempel, guardeinen, Simon Groths, samt nu ulæseligt mesterstempel.

Oblatæske og *vinkande,* nok anskaffet kort før 1862[9], fra Den kgl. Porcelænsfabrik, sorte, med gyldne kanter og kors.

Alterstager (fig. 19), 1588, skænket af ægteparret Christen Munk og Anne Skram til Lyngbygård. Begge de kun 20,5 cm høje[38] bordstager, med jernlyse-pigge, har på fodskålen graveret ens våbner for Munk (vinranke) og Skram (Fasti), hvorover givernes initialer »C. M. A. S.« samt på hver side af våbnerne årstallet »15—88«. *Syvarmet lysestage,* med graveret indskrift: »M. J. f. 7-10-1830. 7-10. 1930«.

Alterkrucifiks, o. 1900, blystøbt, på sort trækors.

Messehagel, moderne. Af ældre †*hagler* omtales 1681/82 en af rødt fløjl[18], 1862[9] en af rødt silketøj med stort sølvkors.

Alterskranken, muligvis samtidig med altertavlens ændring 1857, består af drejede balustre med profileret håndliste; tværs over koret.

Døbefont, romansk, af granit, kummen af grovkornet, lys, blåsortplettet granit, foden af finkornet grå, med et svagt rødligt skær. Den glatte kumme,

75 cm i tvm. og 31 cm dyb, med tillukket afløbshul, har lille rundstav langs mundingen samt lavt, konisk skaftled ved overgangen til foden. Denne, der har form som et omvendt terningkapitæl med ryggede hjørner, har foroven vulst og på siderne rundbuede felter, i relief; på den ene side et lille, uregelmæssigt hugget kors. Under korbuens nordside.

Dåbsfad (fig. 20), formodentlig nederlandsk arbejde fra begyndelsen af 1600'-rne, 60,5 cm i tvm., med kantforstærkning og rig, drevet dekoration på den opadbøjede rand og den let hvælvede bund. Her ses en fremstilling af syndefaldet, med Eva en face, mens Adam undtagelsesvis ses fremstillet fra ryggen gående hen mod træet[39]; mellem baggrundens løvværk sidder en påfugl og en ugle. På randen springende hjorte, enhjørninge og hunde. Her desuden graverede versaler: »H. B. S. H. M. I. D. W.«, antagelig et tidligere ejerpars initialer. Endnu 1681/82[18] stod fonten »uden bækken«, der først omtales i regnskaberne 1803[11]. Under korbuens nordside.

Dåbskande, 1947, skænket af »Henrik Meier og Hustru«; af lys messing.

†Fontelåg. 1681/82[18] nævnes et dække over fonten, muligvis det »trædæksel«, der omtales 1803[11].

Prædikestol (fig. 21), o. 1600, firsidet. På hjørnernes postamentfremspring fritstående, korintiske søjler med kannelerede skafter, foran lodrette felter med skåret slyngbånd. Samme ornament pryder storfelternes arkadebuer; i sviklerne fligede treblade. Ved stolens anbringelse op mod sydvæggen er frise- og postamentfremspring afskåret og den tilhørende søjle fjernet. Nyere opgang langs sydvæggen. Stolen står efter istandsættelse 1976 i hovedsagen således som beskrevet 1862[9]: malet som egetræ i to toner og ferniseret. Frise- og postament-felter har sort bund for gulmalede frakturindskrifter, henholdsvis »Salige er de som hungre og tørste efter Retfærdighed« etc. (Matt. 5,6), og »Beder, saa skal der gives Eder« etc. (Matt. 7,7). Fra en ældre staffering er konstateret spor af kridtgrund, guld og enkelte farver. I arkaderne har været malerier[40], i 2. og 3. fag henholdsvis Korsfæstelsen og Opstandelsen, i frise- og postamentfelter gyldne versalindskrifter.

Stokværk, 1700'rne(?), med trekantgavle (svarende til herskabsstolenes ndf.) og prydet af høje smalfyldinger, endende i kølbue; døre og paneler[41] har enkle, profilerede retkantfyldinger. Grålmalet, med blå bund i fyldinger og gavltoppe samt hvide og brune lister. 1803[11] stod de lukkede stolerækker umalet, men har antagelig snart herefter fået den blåsorte bemaling, der fandtes ved restaureringen 1976. 1857[16] fik stolene den lyse egetræsfarve, der omtales 1862[9].

Spor efter et *†stoleværk,* fra 1500'rne, ses i fodtømmeret på begge sider af midtgangen, i form af udstemninger til gavlstolper, og aflasninger med pile-spidslignende afslutninger ved (dør)åbninger.

Præstestol, o. 1900, højrygget, lænestol med skårne ornamenter; ved korets

Fig. 20. Lyngby. Dåbsfad (p. 1(530). *Baptismal dish.* N.E.1968

nordvæg. *Degnestol* (jfr. fig. 8), 1800'rnes første halvdel, gavlene med kanne-lurer og rundbuet topstykke afdækket af profilliste endende i volutter. Staffering som stoleværk. 1862[9] i koret uden for alterskranken, nu i sydvesthjørnet. *†Præste-* og *degnestol,* antagelig 1697 bekostet af Johan Arentsen til Lyngby-gård (jfr. gravflise nr. 1); forsynet med glasvinduer og malet. 1803—04 stod de ved siden af altret[11].

Herskabsstole (fig. 22), o. 1613, det østligste stade i begge stolerækker. Både sidepaneler og døre smykket af kannelerede, pilasterbårne arkader med skåret tungebort langs bueslaget, der på dørene desuden er ledsaget af det vanlige renæssanceornament (I O I) samt i sviklerne lille hvirvelroset. I begge stoles østre sidepaneler ses et lille, kvadratisk hul, der kan lukkes med skydelem. Bemaling som stolestaderne. Den oprindelige staffering bestod af en hård kridering eller limfarve, hvorpå der med fin pensel var malet røde og sorte årer. Ifølge Søren Abildgaard 1770 var på de øverste stole malet våben for Harden-

N. E. 1967

Fig. 21. Lyngby. Prædikestol o. 1600 (p. 1630). — *Pulpit c. 1600.*

berg og Skram (Fasti) samt »1613. I HB I M S«[42], sandsynligvis for Jakob Hardenberg og (fru?) Maren Skram, muligvis arving til Lyngbygård efter den 1612 afdøde Anne Skram[43] (jfr. alterstager).

†*Herskabsstol,* antagelig 1697 bekostet af Johan Arentsen til Lyngbygård (jfr. gravflise nr. 1). 1803—04[11] karakteriseres den som smuk, med glasvinduer for og malet. Måske i koret.

Klingpung, nyere, rød fløjlspose på kort, glat, sortmalet skaft. I korets sydøsthjørne.

Pulpituret, fra 1800'rnes begyndelse, i skibets vestende, er båret af fire stolper, der rækker helt op til kirkens loft. Forsidens enkle fyldingspanel bar indtil 1976 (jfr. fig. 8) over gesimsen seks (tidligere syv, den midterste tidligere fjernet) smalle, flade pilastre med glatte »spejle« på postament, søjle og »kapitæl«. Mod loftet støttede de en spinkel, gennemløbende profilliste. Opgangen langs sydvæggen er lukket af panelværk; dørens håndgreb og beslag er bladfor-

N.E. 1968

Fig. 22. Lyngby. Herskabsstol, tidligere med malet årstal 1613 og våbner for Hardenberg og Skram (p. 1631). — *Manorial pew, c. 1613, formerly with coats of arms of the families Hardenberg and Skram.*

mede. 1862[9] stod panelet lyst egetræsfarvet, der genopfriskedes 1905 og 1976.

Orgel, bygget ca. 1874[44] af J. A. Demant, Århus. Anskaffet til kirken 1918[45]. Et manual med tre stemmer: Tectus 8 Fod, Gamba 8 Fod, Dolce 4 Fod.

Salmenummertavle, 1914[9], med skydetalbrikker; på triumfvæggens nordside.

Lysekroner. 1) O. 1943, »Minde for Jacob Jacobsen »Søgaard«, kirkeværge for Lyngby kirke 1919—1943«; i koret. 2) 1976, tre, ophængt i skibet. 3) To ældre kroner på loftet. En *†lysekrone,* af malm, fandtes 1803 i koret[11].

Ligbåre, muligvis identisk med den, der er omtalt 1803[11]; af fyr, 55 cm høj 79 cm bred og 378 cm lang. Benene støttes af lille, udsavet konsolbrædt; enkel, profileret tværbrædt mellem benene. De lange bærestænger, affaset på ydersiderne, er afsmalnende mod endeknopperne. Sortmalede. Ude af brug, på skibets loft.

Klokke, 1971, støbt af John Taylor & Co., Loughborough, England[46]. *†Klokker.* 1) 1528 afleveredes til kronen en klokke på 1 skippund og 2 lispund[47].

2) 1681—82[18] omtales en klokke »i tårnet«, dvs. tagrytteren. 3) »Omstøbt 1878 af Stallknecht«[48]; 57 cm i tvm. Om halsen en blomsterbort[49]. På skibets loft. *Klokkestol,* fornyet i forbindelse med tagrytterens reparation o. 1976.

GRAVMINDER

Epitaf (fig. 23), opsat 1813 af Thøger Lassen Althalt (jfr. kirkegårdsmonument nr. 1) over efterkommere af Johan Ahrent Althalt, der 1697 lod indrette en muret begravelse for familien (jfr. †begravelse samt historik). Det enkle, 362 cm høje gravmæle står på en ca. 148 cm høj, muret sokkel over en aftrappet plint af grå kalksten og gråhvid marmor. En skrifttavle af sort marmor flankeres af grå kalkstenspilastre og krones, over en frise med »løbende hund«, af en buegavl af gråhvid marmor. Både i gavlen og i skrifttavlen er indfældet relieffer af hvidt marmor, henholdsvis et brændende hjerte omsluttet af en slange, der bider sig selv i halen, og sammenlagte hænder - tidstypiske symboler for evig kærlighed og troskab. Indskriften står med fordybede, hvidmalede versaler: »Det herunder murede begravelses sted er i aaret 1697 indrettet af salig hr. Iohan Ahrent Althalt til Lyngbye gaard, som var født i Aarhuus d. 12. july 1635 og døde i sit alders 93^{d} aar. Han tilige(!) med hans 2den kone Maren Svendsd. Albertsen, deres søn salig hr. Christen Althalt og hans hustrue Maren Müller, deres søn salig hr. Iohan Ahrent Althalt, hans kongl. may.sts krigsraad, som var født d. 14. august 1728 og døde d. 23. iuly 1766, med hans hustrue Ane Elisabeth Lassen, født paa Aalborg Ladegaard d. 27. april 1730 og døde d. 24. octbr. 1808, ere alle tillige med deres børn, saa mange som ere døde paa Lyngbye gaard, nedsatte i dette begravelse, der nu er tilmuret. Den sidst der i nedsatte sal. frue A. E. Althalt var enke i 41 aar og i den tiid bestyrede og forbeddrede(!) betydelig baade gaard og gods, ligesom hun og for hendes dyd, gudsfrygt og eyegodhed var særdeles elsket af sine samtidige. — Graven er den trætte vandrers hvilested, evigheden den retskafnes haab og trøst.

Dette epitaphium er til kierlig og taknemmelig erindring i aaret 1813 for anstaltet opsat af ovenmeltes eneste efterladte søn Thøger Lassen Althalt, kongl. mayest. overkrigscommissair og eyer af Lyngbye gaard og gods.« Ved korets nordvæg.

Gravsten. 1) (Fig. 25), romansk, af grovkornet grå og rødlig granit med sorte indslag, trapezformet, 206 × 75—65 cm og ca. 30 cm tyk. Stenens flade relief-udsmykning, med fuglepar over processionskors flankeret af bladranker og nederst en løve med bagudrettet hoved, har nære paralleller på en række sten, antagelig fra samme værksted[50], jfr. Århus domkirke (p. 754, nr. 2) og Lis-

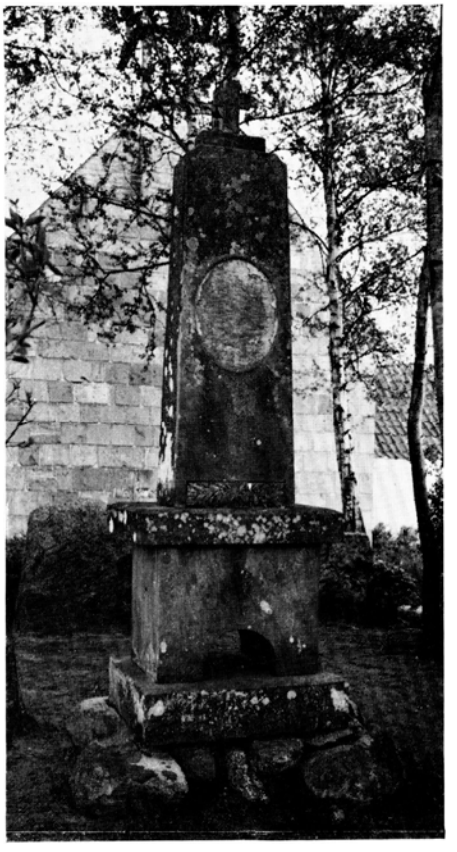

Fig. 23—24. Lyngby. 23. Epitaf opsat 1813 af Thøger Lassen Althalt over efterkommere af Johan Ahrent Althalt til Lyngbygård (p. 1634). 24. Kirkegårdsmonument over overkrigskommissær Tøger Lassen Althalt til Lyngbygård, d. 1826 (p. 1636). - 23. *Sepulchral tablet set up 1813 by Thøger Lassen Althalt for the descendants of Johann Ahrent Althalt of Lyngbygård.* 24. *Churchyard monument to the Comissary-General, Thøger Lassen Althalt of Lyngbygård, d. 1826.*

bjerg (p. 1417, nr. 1). Den har dog som den eneste af gruppen en indskrift hugget langs randen, med en blanding af fordybede versaler og majuskler: »Hic ia/cet Gertrvth vxor / Gvn/nonis A(?)[51] Aberti«[52]. (»Her ligger Gertrud, Gunni Alberts hustru«)[53]. Indskriften afsluttes med en sjæleformel, hvis forkortelsesbogstaver er vanskelige at tyde[54]. 1890[16] blev stenen fjernet fra sin plads som tærskelsten til våbenhuset og opstillet vest herfor; 1949 flyttet ind i våbenhuset og 1973 anbragt i ret stilling med hovedenden opad.

2) O. 1818. Søren Nielsen, sognefoged i Lyngbye, f. i Lyngbye 9. marts 1757, død smst. 19. maj 1814, og hustru Maren Pededersdatter(!), født Skibbin, f. 26. dec. 1760, d. i Lyngbye 8. febr. 1818. Nu otte børn lever efter dem, fire sønner og fire døtre, »som alle ede Levebrød«, og som har bekostet stenen.

Rødlig kalksten, 193 X 123 cm og ca. 10 cm tyk, med profileret kant og ret nedslidt indskrift med fordybet skriveskrift. På kirkegården syd for våbenhuset.

†Åben begravelse under korgulvet, 1697 indrettet af Johan Arentsen (jfr. gravflise ndf.). Begravelsen, der 1803—04[11] var dækket af til dels endnu tilstedeværende kalkstensfliser og med en lem over nedgangen, rummede flere personer af slægten Althalt (jfr. epitaf); senest tilmuret 1813.

Gravfliser. 1) »A(nn)o 1697 Er Dette begrafvelse Sted, gulf og Lugtestolle (Ɔ: lukkede stole, jfr. †præste- og degnestole samt †herskabsstol), bekaasted Her I Lyngby Kiercke, af Edle Sr. Iohan Arentsen til Lyngbygaard[55], og Patron for Lyngby og Borum Kiercker, som Her Under hviler, Med sin Elskelig Hustru Edle og hæderbaarne Maren Svends Datter Med deris Søn Sr. Christen Arentsen«. Grå, gotlandsk kalksten, 57 x 57 cm, med fordybet skriveskrift. I korgulvet. 2) O. 1724. Fordybede versaler: »I. A. S.«, formodentlig initialer for Johan Arentsen. Rødlig kalksten, 46 x 46 cm, antagelig identisk med den »lille sten til et lig«, som ovennævnte 1724 købte af Århus Vor Frue kirke, da Oluf Sørensen indrettede en begravelse for sig og Arentsens søster i forældrenes begravelse (jfr. gravflise nr. 23, p. 1250 og †muret begravelse nr. 15, p. 1253). Flisen hører antagelig til den ovenfor omtalte †åbne begravelse. I våbenhus-gulvet.

Kirkegårdsmonumenter. 1) (Fig. 24), o. 1826. »Hvilested for Herr Overkrigs-kommissær Toger(!) Lassen Althalt« (jfr. epitaf), ejer af Lyngbyegaard »med Underliggender«, f. 20. aug. 1763, d. 13. jan. 1826. »Erkjendt som retskaffen Mand og Menneskeven, sattes dette Minde ham af hans taknemmelige Arvinger«. Stele af rød sandsten på plint af rødgul sandsten mellem plader af rød granit, i alt ca. 280 cm høj. Nederst på stelen er indfældet et hvidt marmorrelief med korslagte laurbærgrene, og midt på stelen ses et udsparet ovalfelt til den nu på våbenhusloftet opbevarede skrifttavle, af hvid marmor, med fordybet skriveskrift. På lille »gravhøj« i birkelund vest for kirken.

2) (Fig. 26), o. 1843. Ane Marie Nielsdatter, f. i Lyngbye 1761 »i den Gaard som for Tiden beboes af Jens Sørensen«; gift »omtrent i 50 Aar« med sin forhen afdøde mand, gårdmand Anders Pedersen (barnløst ægteskab). Efter at have været aftægtskone i »omtrent« 13 år død efter næsten to måneders sygdom i en alder af »omtrent« 82 år. »Gravskrivt« i tre vers på skriftpladens bagside. Flad, glat egeplanke, 113 cm høj over den 31 cm høje egetræsfod, hvori den er nedtappet. Udsavet i form af postament og skrifttavle kronet af empire-vase. Planken er ens stafferet på de to sider: gråblåt marmoreret postament, gråblå vase med sorte kanter og lågknop og hvidt skriftfelt, med sortmalet, omhyggelig udført skriveskrift inden for en spinkel grøn ramme, der tydeligst ses på navnesiden. På våbenhusloftet.

N.E. 1967

S.Hornshøj-Møller l969

Fig. 25—26. Lyngby. 25. Romansk gravsten med indskrift over Gertrud, Gunni Alberts hustru (p. 1634). 26. Gravminde af træ over Ane Maria Nielsdatter, d. o. 1843 (p. 1636). — 25. *Romanesque tombstone with inscription for Gertrud, wife of Gunni Albert.* 26. *Sepulchral monument of wood for Ane Maria Nielsdatter, d. c 1843.*

KILDER OG HENVISNINGER

LA Vib. Præsteark.: Borum-Lyngby. 1827—43. Liber daticus (C 355—19). — 1844— 80. Kaldsbog (C 355 20). — 1789 1915. Div. dokumenter (C 355 22). — *Ved embedet:* Synsprotokol 1862ff — Se i øvrigt fortegnelse over arkivalier vedr. kirkerne i Århus amt i almindelighed p. 37—39, samt forkortelser p. 42—44.

Nationalmuseet. F. Uldall: Om de danske Landsbykirker IV, 1887, 350. — Indberetninger ved Magnus-Petersen 1888 (bygningsdetaljer, †kalkmalerier, inventar, romansk gravsten), Poul Nørlund 1915—16 (alterbord, altertavle, prædikestol), Kristian Due 1916 (forslag til istandsættelse af alterbord, altertavle og prædikestol), Erik Moltke og Vibeke Michelsen 1948 (romansk gravsten), Stig Hornshøj-Møller og Vibeke Michelsen 1969 (inventar og gravminder), Mogens Larsen 1972 (inventar), Fritze Lindahl 1974 (relikviekapsel), Jørgen Malling og Jens Vilhelmsen 1974f. (understøbning af østgavl, alterundersøgelse og helgengrav), Lucien Hecklen 1974 (alterbord, altertavle og prædikestol), J. Malling & J. Vilhelmsen 1975 (kalkmalerier), Ole Dufour 1976 (altertavle og

prædikestol), Georg N. Kristiansen 1977 (altertavlemaleri fra o. 1857) og Robert Smalley 1978 (kalkmalerier). — Fyldige udskrifter af de gennemgåede arkivalier findes i NM. 2. afd.

Notebog: S. Abildgaard V, 1770, 168f. — Bygningsbeskrivelse ved Kjeld de Fine Licht 1977, kalkmalerier 1979 ved Henrik Græbe, inventar og gravminder 1977 ved Vibeke Michelsen og orgel ved Ole Olesen 1977.

Opmålinger og tegninger: Nationalmuseet: Magnus-Petersen 1888 (korbuekragsten, kragsten og billedkvader fra sydporten, †kalkmaleri, romansk gravsten); samme 1897 (romansk gravsten); Jørgen Malling 1974 f. (alterbord, kalkmaleri). *Kunstakademiets saml. af ark. tegn.* M. B. Fritz 1935 (opmåling og tegning til tagrytter).

Litteratur: August F. Schmidt: Bidrag til Lyngby Sogns Historie, i ÅrbÅrhSt. 1951, 125—131; MeddÅSt. 1972, 37ff., 88—93, og 1975, 50f; E. Haugsted i Fortid og Nutid XVI, 68—69.

[1] KancBrevb. 27. jan. 1583, jfr. 7. nov. 1573. [2] P. Rasmussen: Herreklostrenes Jordegods i det 16. Aarhundrede og dets Historie. Den katolske Kirkes Jordegods i Aarhus Stift III, 1957, 93; jfr. E. Ulsig: Rapport af 1. juni 1977, p. 19 (MS til Den nørrejyske analyse, inden for Det nordiske ødegårdsprojekt). [3] Århusgård og Åkær lens jordebøger 1544, udg. af P. Rasmussen 1960, 33; Århus domkapitels jordebøger I, udg. af P. Rasmussen 1972, 79; om de i klostre inkorporerede kirker jfr. p. 1367. [4] Kronens skøder III, 123 f. [5] LA Vib. Viborg landstings skøde- og panteprotokol 1694—96, fol. 174 r ff. (B 24—660). [6] LA Vib. Viborg landstings skøde- og panteprotokol 1698—99, fol. 16 v ff. (B 24—664). [7] KancBrevb. 24. febr. 1579, jfr. note 2. Bl.a. fire af landsbyens gårde indgik i hovedgården. [8] Aug. F. Schmidt, 1951, 129. [9] Synsprot. 1862 ff. [10] MeddÅSL IV, 1966, 65. [11] LA Vib. Århus bispeark. Kirkesyn 1700—02, 1799—1803 og 1830—35 (C 3—1166, 1176 og 1177). [12] Mackeprang: Døbefonte, 22 og Jydske Granit-portaler, 1948, særligt p. 234—35. [13] F. Uldall, i ÅrbOldHist. 1894, 216, 231, 239 og 257. [14] Mackeprang, op. cit. 1948, 298—99. [15] Jfr. f.eks. Oluf Mortensens våbenhus ved Roskilde domkirke, DK Kbh. Amt, 1464. [16] LA Vib. Sabro, V. Lisbjerg og Framlev herreders provsti. Synsprot. 1856—1921 (C 30—7-10). [17] F. Uldall, 1887, 352, sporger, om buens udvidelse skal henføres til renæssancetiden. Mest nærliggende er at datere arbejdet til slutningen af 1600'rne og se omdannelsen (og gulvfliserne) som et led i Alt-halts indretning af begravelse i koret (jfr. begravelser). [18] RA. Rtk.rev.rgsk. Århus stifts kirkergsk. 1680—94. [19] LA Vib. Lyngbygård, Hasle hrd. Dok. kirker og skoler vedr. 1720—1878 (G 313- 30). [20] Aug. F. Schmidt, 1951, 126. [21] Henrik Græbe, i Skalk 1975, 2. hefte, p. 32. [22] Ernst Verwohlt: Turneringer og ridderspil i Norden, i Heraldisk Tidsskrift IV, marts 1979, nr. 39. [23] Rytterfriser i Skanderup kirke, Hjelmslev hrd., samt Tulstrup kirke (tildækket), Gern hrd., begge i Århus amt; dertil i Højen og Hvejsel kirker (tildækket), Vejle amt; Hornslet kirke, Randers amt; samt i Ål kirke, Ribe amt; en enkelt ridder i Fårevejle kirke, Holbæk amt. [24] I tidlig italiensk middelalder var Moses ved klippen ofte stillet over for Lazarus' opvækkelse, hvor Jesus fremstilledes med en stav i hånden ligesom Moses. [25] På en skitse, tegnet efter hukommelsen, gengives kalken med en hånd over og omgivet af koncentriske nedadtil tilspidsede bånd, med blå og brunlige farver. Maleriet opdagedes, da skorstenen i kirken nedtoges 1952 (synsprot.). [26] Det erindres på stedet, at der ved afbankning af puds i koret i begyndelsen af 1960'erne i syd- eller ostkappen fremkom »et våben eller sådan noget«, der straks overkalkedes. [27] Indberetn. ved Magnus-Petersen 1888. [28] En ca. 70 cm lang og 30 cm bred fordybning i bordets midtakse ud fra bagkanten har muligvis forbindelse med fastgørelse af altertavlen. [29] På kapslens inderside ses aftryk af stof, hvilket tyder på, at kapslen har været anvendt som gemme for noget sådant (relikvie?). [30] Indrids-ninger på den ene, indvendige side i form af en »perlebort« (indb.) kan måske stamme fra afskæringen eller opklipningen af blyet. [31] Panelets oprindelige staffering forekom ifølge restauratoren yngre end altertavlens oprindelige (indb.).[32] Bag på tavlen ses spor af

Fig. 27. Lyngby. Kragsten, tegnet af Magnus Petersen 1888 (p. 1616). — *Imposts in the chancel arch.*

revler, som har fastholdt storvingerne, der har været anbragt i en fals ved tavlens yderkant (jfr. tillige note 28). [33] Jfr. G. A. Jensen: Snedkere p. 5. [34] Tilsvarende komposition (men ikke af samme maler eller efter samme forlæg) ses i storfeltet i altertavlen i Korning, Vejle amt. [35] Ved en undersøgelse 1916 (indb.) skimtedes »konturer af et ornament« i den indre firkant. [36] Formodentlig fra o. 1800 var en staffering, med blåt i to toner ledsaget af hvidt på listerne, lå oven på den oprindelige (indb. 1972). [37] »h« dog nærmest et frakturbogstav. [38] Den ene stage ca. 1 cm højere end den anden p.gr.a. reparation. [39] Beslægtet med fadet i Toreby (DK Maribo p. 1050). [40] Måske samtidige med herskabsstolenes fra 1613? [41] Vægpanelet er 1977 fjernet i skibets nordside i forbindelse med afdækningen af det romanske kalkmaleri. [42] I Abildgaards notebog er »IMS« gentaget, måske fordi der i det første er foretaget en rettelse. [43] Maren Skrams moster, jfr. Thiset: Stamtavler III, 129. — »I« måske fejllæst for F ? [44] Meddelt af Kirkeministeriets konsulent i orgelsager Hans Nyholm. [45] A. C. Zachariasen: Fortegn, over leverede orgler, i Den danske Orgelregistrants arkiv, hvor yderligere oplysninger kan hentes. [46] MeddÅSt. 1972, 37f. [47] RA. Reg. 108 A, nr. 21. Fortegn. over indkrævede klokker 1528—29. [48] F. Uldall 1887, 352 (NM). [49] Et håndsmedet *beslag anvendt til ophængning af klokkens aksel findes i Den gamle by, inv. nr. 872:52. [50] Jfr. Mackeprang: Døbefonte p. 48, 254. [51] Dette bogstav er måske fejlhugget og herefter gentaget lige bagefter. [52] Fejl for Alberti? [53] Vedr. navnene, se Danmarks gamle Personnavne, udg. af Gunnar Knudsen og Marius Kristensen, I, 1936—40, sp. 360ff., 413 og 22ff. [54] Muligvis kan læses: »s ani? e q s i p i«, der måske kan opløses til: sua anima (re)quiescat in pace (hvis sjæl hvile i fred); jfr. Sölve Gardell: Gravmonument från Sveriges medeltid, I, Stockholm 1946, p. 152. Vedr. motivet, se II, 1946, p. 13. [55] Johan Arentsen Althalts første hustru ligger begravet i Århus Vor Frue kirke, jfr. gravsten nr. 12, p. 1235.

SUMMARY

The village of Lyngby with its small church lies close up to the fields of Lyngbygård, the local manor, and is sheltered by the hills to the east. The earliest part of the church, the chancel and nave, dates from around the middle of the 12th century and was constructed of well dressed granite ashlar. On the north side of the building (fig. 5) both the round-arched windows and the rectangular doorway have been walled up. The simple south doorway is still in use; at the east side are two stones decorated respectively with animal figures and tracery pattern in relief (fig. 6); these are also related to the decoration of Hasle church (p. 1500). The porch in front of the south door was built of brick at the close of the 15th century. The usual type of cross-vaulting was constructed in the chancel during this same period. The chancel arch was widened more recently. The small ridge-turret above the west gable of the nave was probably erected in the 17th century and has been repaired many times since.

Remains of Romanesque *murals* from two periods were found 1888 and 1975 on the walls of the nave. A Late Gothic decoration in the vaulting of the chancel was also discovered. A 2x3 m fragment of a tournament scene (fig. 10) in which two mail-clad horsemen meet, armed with shield and lance (fig. 9), dates from the 12th century. Both riders and horses are executed in black line drawing following the scratched outline in the plaster. It is the only mural tournament scene known at present in Denmark, but it is linked with a number of horsemen and battle scenes from around 1200 found in Jutland churches. Paintings, dating from the first half of the 13th century, now covered again with whitewash, were discovered. They completely covered the walls of the nave and the two original window recesses in the north wall. A section (fig. 11—12) of two pictorial friezes, one above the other, show motifs of the Raising of Lazarus (top) and Moses striking water from the rock (bottom). The frieze is bordered at the bottom by a fret which at an early stage replaced an outline of drapery. Of the Late Gothic decoration only a few consecration crosses on the walls of the chancel and the nave are preserved, together with a primitively drawn lion.

The simple *furniture* of the church includes an altarpiece (fig. 15) given its finish in 1601, a characteristic example of those Post-Reformation altarpieces with painted texts which were very common at the close of the 16th century. The altar chalice (fig. 18), the altar candlesticks (fig. 19), donated 1588 by the owner of Lyngbygård, all date from the same period. The baptismal dish (fig. 20) is of slightly later date and is a Netherlands work which the church did not acquire until the close of the 18th century. The pulpit (fig. 21), also from the close of the 16th century, originally bore paintings of the Passion.

The owner of Lyngbygård set up in 1813 a sepulchral tablet (fig. 23) in the church and a monument (fig. 24) in the churchyard c. 1826. A Romanesque tombstone (fig. 25) with a pair of birds set above a processional cross and bearing a Latin inscription, a memorial to Gertrud, Gunni Albert's wife, has close parallels in Århus Cathedral (p. 754, no. 2) and Lisbjerg (p. 1417, no. 1).

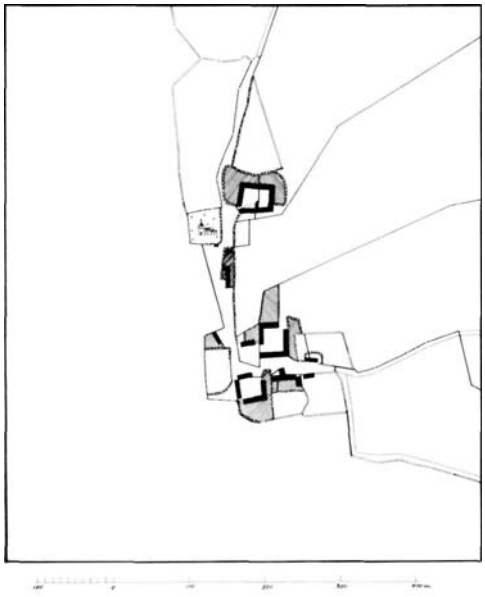

Fig. 28. Lyngby 1:10000, prøvet og antaget 1816 al Sørensen og Førslev. Udstykninger medtaget til 1862. — *Map of the village 1816.*